

EVAKUĀCIJA/BĒGŠANA NO LATVIJAS 1944. GADĀ: JAUNS NOVĒRTĒJUMS UZ JAUNAS DATU BĀZES*

Kārlis Kangeris

Dr. hist., Latvijas Universitātes Latvijas vēstures institūta pētnieks.
Zinātniskās intereses: vācu okupācijas laiks Latvijā/Baltijā, starptautiskā diplomātija Baltijas jūras baseina telpā 20. gs., Latvijas PSR Valsts drošības komitejas darbības izpēte.

Latvijas iedzīvotāju skaits, kas Otrā pasaules kara laikā no Latvijas bija nonācis Vācijas reihā, līdz šim zinātniskajā literatūrā tika lēsts no 240 000 līdz 300 000 personu. To starpā civilistu (1944. gada bēgļi un evakuētie) esot bijis no 175 000 līdz 250 000. Ar kuģiem no Rīgas esot evakuēti 70 000, no Liepājas – 60 000, no Ventspils – 30 000 personu, bet pa zemesceļu Vācijā nonākuši vēl 30 000 personu. Izvērtējot Vācijas Federālajā militārrhīvā līdz šim pētniecībā neizmantotus fondus, iegūstam pavisam citus skaitļus, kas ir ievērojami mazāki nekā agrāk pētniecībā un literatūrā minētie. Latviju 1944. gadā atstāja tikai 102 500 civilistu (ar kuģiem no Rīgas 34 000, no Liepājas 40 000, no Ventspils 8500 personu, bet pa zemesceļu kopā 20 000 personu). Kopā ar citām personu grupām no Latvijas Vācijā 1945. gada sākumā kopumā bija nonācis 171 000 personu.

Atslēgas vārdi: Otrais pasaules karš, vācu okupācija, civiliedzīvotāju evakuācija, bēgšana, latvieši Vācijā.

I

Par Latvijas iedzīvotāju skaitu, kas Otrā pasaules kara beigu posmā – 1944./1945. gadā atstāja Latviju un nonāca Vācijā, pētniecībā līdz šai dienai nav ne īstas skaidrības, ne arī vienprātības. Tā vēstures literatūrā un demogrāfiskos darbos varam atrast dažādus kopskaitļus. Vislielākais minētais kopskaitlis ir 300 000 personu,¹ kuru kā iespējamu norāda latviešu bēgļu pārstāvji Vācijā, kas centās izveidot jaunu bēgļu pārstāvniecību Vācijā. Otru

* LETONIKA Raksts izstrādāts Valsts pētījumu programmas “Nacionālā identitāte: valoda, Latvijas vēsture, kultūra un cilvēkdrošība” ietvaros.

lielāko latviešu skaitu Vācijā min Latvijas Nacionālās komitejas prezidents ģenerālis Rūdolfis Bangerskis savā vēstulē bijušam Latvijas sūtnim Zviedrijā Voldemāram Salnajam – kopā 290 000 personu, no kurām 250 000 esot civilisti, bet 40 000 – karavīri.²

Nākamo lielāko latviešu skaitu Vācijā “aprēķinājuši” padomju avoti, kā pamatojumu uzdodot Latvijas PSR Ārkārtējās izmeklēšanas komisijas datus par nacistiskajiem noziegumiem Latvijas teritorijā.³ Šī padomju avota kopskaitlis ir 279 615 personas, dažkārt to noapaļojot līdz 280 000 personu.

Mazliet mazāku skaitu uzdod 1945. gada februārī Potsdamā dibinātā Latvijas Nacionālā komiteja (LNK), kas pēc kara beigām atradās Lībekā, Vācijā nonākušo Latvijas iedzīvotāju kopskaitu vērtējot ap 265 000 personu.⁴ Šo personu sadalījums pa apakšgrupām redzams 1. tabulā.

1. tabula

LATVIEŠI VĀCIJĀ 1945. GADA FEBRUĀRĪ

Piespiedu kārtā nosūtīti darbos	23 000
Gaisa spēku izpalīgi	12 000
Latviešu leģionam piederīgie	30 000
Ierakumu darbos Prūsijā	10 000
Ar kuģiem no Rīgas	70 000
Ar kuģiem no Liepājas	60 000
Ar kuģiem no Ventspils	30 000
Pa zemesceļu bez reģistrācijas	30 000

Civilbēgļu/evakuēto skaits šai pārskatā kopā ir 190 000 personu (ar kuģiem no Rīgas, Liepājas un Ventspils pārvestie, kā arī pa zemesceļu Vācijā nonākušie).

Kā nākamais šai kopsakarībā jāmin jau trimdas/emigrācijas laikā apzinātais/vērtētais kopskaitlis – 240 000 cilvēku –, kuru pēc kara Vācijā “aprēķinājis” Latviešu trimdas bēgļu dzīves arhīva vadītājs Jēkabs Rasmanis.⁵ Viņš pēc ierašanās veida, kā personas nonāca Vācijā, izšķir piecas grupas, kas parādītas 2. tabulā.

2. tabula

LATVIEŠI VĀCIJĀ, SADALĪTI PĒC IERAŠANĀS VEIDA

Militārā dienestā vai palīgdienestos iesaistītie, rūpniecībā mobilizētie	ap 50 000
Masu evakuācija caur Rīgas ostu	70 000
Masu evakuācija caur Liepājas ostu	60 000
Masu evakuācija caur Ventspils ostu	30 000
Pa dzelzceļu un zemesceļiem	30 000

Arī pēc šiem “aprēķiniem” Vācijā nonākušo civilistu skaits bijis 190 000 personu, identiski kā LNK pārskatā.

Nākamais avots Latvijas iedzīvotāju skaita noteikšanai, kas kara laikā ieradās Vācijā, ir Latvju enciklopēdija, kas iznāca 1950. gadā Stokholmā. Enciklopēdijas autori norāda, ka kara laikā uz Vāciju devās ap 265 000 personu, to skaitā iekļaujot 63 175 vācbaltiešus, kas Latviju atstāja 1939. un 1941. gadā izceļošanas un pēcizceļošanas akciju ietvaros. Latviešu civilistu skaitu Vācijas reihā enciklopēdijas autori novērtē starp 175 000 un 180 000 personu, atsaucoties uz pašu latviešu ziņām.⁶

Tā nu autori vēlākos gados un pat šodien, rakstot par Otro pasaules karu un Latvijas atstāšanu 1944. gada rudenī, turas pie kāda no šiem iepriekš minētajiem skaitļiem. Piemēram, Ilgvars Veigners min 250 000 cilvēku.⁷

Vienīgais autors, kurš līdz šim ir mēģinājis detalizētāk pētīt bēgļu straumes no Latvijas uz Vāciju 1944./1945. gadā, ir šī raksta autors (Kārlis Kangeris). Savā pirmajā publicētajā darbā par šo tematu (1988. g.) konstatēju, ka Latviju no 1944. gada septembra līdz 1945. gada janvārim atstājuši ap 180 000 civiliedzīvotāju,⁸ citām cilvēku kategorijām tuvāk nepievēršoties. Citā, garākā rakstā es par Vācijā nonākušo Latvijas iedzīvotāju skaitu minēju, ka tas varētu būt vai nu 265 000, vai arī 285 000 cilvēku.⁹ Diferenci, 20 000 cilvēku, radījušas neskaidrības par no Liepājas un Ventspils ostām izvestajiem Latvijas iedzīvotājiem. Vācijā nonākušos Latvijas iedzīvotājus sadalīju četrās grupās, kas atspoguļotas 3. tabulā.

3. tabula

LATVIEŠI VĀCIJĀ PA GRUPĀM

Piespiedu kārtā evakuētas personas	25 000
Militārpersonas	50 000
Koncentrācijas nometņu ieslodzītie	15 000
Dažādu grupu civilbēgļi	175 000 resp. 195 000

Arī toreiz manis dotais civilbēgļu skaits svārstījās tais pašās robežās kā citos iepriekš minētos avotos – līdz 195 000 civilistu. (Tolaik savas vēsturnieka karjeras sākumā vēl nekritiski paļāvos uz sekundārajiem avotiem.)

Šos manis publicētos skaitļus pētniecība šodien visumā ir akceptējusi, kā tas redzams no dažādām nozīmīgām publikācijām Latvijā. Tos lieto Heinrihs Strods savā monogrāfijā par vācu okupācijas laiku Latvijā,¹⁰ kā arī grāmatas “Latvija Otrajā pasaules karā” autori.¹¹ Tomēr šo grāmatu autori nav ievērojuši, ka savos pēdējos darbos par bēgšanu/evakuāciju no Latvijas 1944./1945. gadā esmu sācis no šiem skaitļiem atkāpties. Tā jau 2000. gadā publicētā rakstā norādīju, ka neesmu vairs pārliecināts par savu agrāk minēto skaitļu pareizību, ko pamatoju ar saviem jaunākajiem pētījumiem par latviešu evakuāciju no Rīgas 1944. gadā (agrāk uzrādot 70 000 personu), kas līdz šim esot bijuši par daudz augstu.¹² Plašākas korekcijas esmu ieviesis 2006. gadā publicētajā rakstā, Vācijā nonākušo Latvijas iedzīvotāju skaitu samazinot līdz 210 000 cilvēku, arī minot sadalījumu pa atsevišķām grupām (sk. 4. tabulu).¹³

4. tabula

LATVIEŠI VĀCIJĀ PA GRUPĀM PĒC KANGERA 2006. GADĀ
DOTA SADALĪJUMA

Civilisti	140 000
Militārpersonas	40 000
Koncentrāciju nometņu ieslodzītie	5000
Pirms 1944. gada atvestie	25 000

Tomēr šai rakstā nav tuvāk skaidrots, kāpēc un uz kāda pamata šīs skaitļu korekcijas izdarītas. (Nepareizs, par mazu, šajā tabulā noteikti ir koncentrācijas nometnēs ieslodzīto skaits.)

Šos skaitļus vēlreiz esmu korigējis 2009. gadā divās demogrāfijas ekspertīzēs par Latvijas iedzīvotāju zaudējumiem Otrā pasaules kara laikā, kas rakstītas "Komisijas PSRS totalitārā komunistiskā okupācijas režīma upuru skaita un masu kapu vietu noteikšanai, informācijas par represijām un masveida deportācijām apkopošanai un Latvijas valstij un tās iedzīvotājiem nodarīto zaudējumu aprēķināšanai" uzdevumā un nav publicētas.¹⁴ Šajos rakstos latviešu kopskaits (minimālais) tiek lēsts 185 000 personu, turklāt civilbēgļu skaits ir samazinājies līdz 110 000 personu. Šajos aprēķinos ir samazinājies no Liepājas izbraukušo personu (līdz 45 000), kā arī par zemesceļu Vācijā nonākušo personu skaits.

Latviešu bēgļu skaita noteikšanā ar jaunu publikāciju 2006. gadā klajā nācis Heinrihs Strods, kurš mēģinājis apvienot padomju iestāžu skaitļus ar trimdas latviešu minētajiem datiem. Kombinējot šos datus, Strods nonāk pie secinājuma, ka pēc Vācijas kapitulācijas Vācijā, respektīvi, Rietumos atradās ap 200 000 latviešu.¹⁵ Pret šo metodi principā nekas nav iebilstams. Vienīgi neapmierina autora nekritiskā pieeja padomju minētajam skaitlim, ka Vācijā un Austrijā 1945. gadā pēc kapitulācijas atradušies 160 112 latvieši. Ja paskatās tuvāk uz šī kopskaita atšifrējumu, ko veido 4804 vīrieši, 68 908 sievietes un 86 400 bērni, tad šie dati par sadalījumu vīriešos, sievietēs un bērnos izrādās pilnīgi neticami, līdz ar to jāapšaubā arī kopskaitļa ticamība. Ir zināms, ka no Latvijas evakuēto civilistu starpā ap 40% bija vīriešu kārtas (sk. tālāk). Tāpēc šo Stroda aprēķināto skaitli – 210 000 personu – nevar uzskatīt par pareizi aprēķinātu, un tāpēc tas pētniecībā nav pieņemams.

Kā redzams no šeit minētajiem datiem, tad jautājums par Latvijas iedzīvotāju kopskaitu, kas vācu okupācijas laikā atstāja Latviju un nonāca Vācijā un tās pārvaldītajos okupētajos apgabalos, līdz šai dienai nav īsti noskaidrots. (Ka šai jautājumā iespējams iegūt lielāku skaidrību, rāda mani pēdējo gadu darbi.) Tāpat nav īsti skaidrs, kādas Latvijas iedzīvotāju kategorijas nonāca Vācijā – vai tie bija civilbēgļi, karavīri vai arī kādai citai grupai piederīgie, piederību nosakot pēc Latvijas atstāšanas iemesliem (darbs Vācijā, bēgšana/evakuācija no Latvijas u.c.). Vēl mazāka vai vispār nekādas skaidrības nav par Latviju atstājušo iedzīvotāju demogrāfisko

un sociālo sastāvu – gan kopumā par visiem, kas atstāja Latviju, gan par atsevišķām Latvijas atstājēju grupām/kategorijām. Neskaidrības iepriekš aprakstītajos pārskatos par Latvijas iedzīvotāju nonākšanu Vācijā vēl ir tai ziņā, ka ne vienmēr ir skaidrs, vai rakstā runa ir tikai par 1944./1945. gada “izceļotāju” grupu vai par visām izceļotāju grupām kopumā (sākot ar 1942. gadu).

II

Kā pirmie Otrā pasaules kara laikā Vācijas reihā nonāca tie latvieši, kas bija piesaistījušies t.s. pēcizceļošanas akcijai (*Nachumsiedlung*). Šī akcija norisinājās, kad jau pusgadu Latvijā bija valdījusi padomju vara. Pēcizceļošana sākās 1941. gada 23. janvārī un beidzās aprīlī, tās gaitā ar 16 dzelzceļa ešeloniem un 7 kuģa transportiem no Latvijas uz Vāciju pārveda 10 900 personas. Vācijā pēcizceļotājus (vācu oficiālajā terminoloģijā šīs personas skaitījas “bēgļi”) sadalīja pa 7 apgabaliem un 121 nometni (*Lager*), kas bija speciāli iekārtotas šai grupai. Vācijā visas šīs personas pakļāva dažādām pārbaudēm, ieskaitot viņu politiskos uzskatus un nostāju pret Vāciju. Par svešiniekiem, respektīvi, latviešiem, pārbaudes komisijas atzina 1821 personu: 657 vīriešus, 706 sievietes un 458 bērnus.¹⁶ Pēc Himlera norādījumiem šīs nevācu izcelsmes personas bija cik vien drīz iespējams jāšūta atpakaļ uz agrākajām dzīvesvietām, kas pēc Vācijas–PSRS kara sākšanās arī notika.¹⁷

Pēcizceļošanas “bēgļu” grupai trimdas laiks Vācijā bija īss: daudziem militārekspertiem tikai daži mēneši, pārējiem arī ne vairāk par gadu. Tomēr mums trūkst eksaktu ziņu par personu skaitu, kas no šiem 1821 latviešu “pēcizceļotājiem” pēc 1941. gada 22. jūnija atgriezās Latvijā vai arī izlēma palikt Vācijā,¹⁸ taču Vācijā palicēju bija maz – daži simti.

Visi 1941. gada latviešu “bēgļi” vēl nebija nosūtīti atpakaļ uz Latviju,¹⁹ kad jau Vācijā sāka ierasties nākamie latvieši. 1941. gada beigās pirmās bija 150 strādnieces vecumā no 18 līdz 35 gadiem. Kad strādnieku vervēšanas akcijas Latvijā nedeva gaidītos rezultātus, vācu pārvalde 1942. gada sākumā atmeta brīvprātības principu un sāka ķerties pie “piespiedu darba klausību dekrēta” izmantošanas.

Latvijā notika trīs akcijas, kurās piespiedu kārtā “savervēja” darbaspēku un aizveda uz Vāciju:

“Jaunsaimnieku” akcija no 1942. gada marta līdz 21. maijam. Vācu civilpārvalde par jaunsaimniekiem dēvēja tos “politiski neuzticamos elementus, kuri boļševiku laikā savas komunistiskās nostājas dēļ apsaimniekošanā bija saņēmuši 10 ha lielas saimniecības”.²⁰ Akcijas ietvaros uz Vāciju nosūtīja 2517 personas, no kurām 2100 bija vīrieši, bet 417 – sievietes.

“Latgales” akcija 1942. gada maijā un jūnijā. Tā kā bija paredzēts, ka Latvijas ģenerālpagabalam uz Vāciju vasaras sākumā jānosūta 8000 strādnieku, tad uz Drošības policijas un SD komandiera Rūdolfā Langes ieteikuma pamata šos strādniekus “savervēja” Latgalē, lietojot varu. Šīs personas visumā tika uzskatītas par politiski neuzticamām un “sveštautiešiem” (poļi, vecticībnieki). Uz Vāciju nosūtīja 8258 personas – 5606 vīriešus un 2652 sievietes. Šis darbaspēks bija paredzēts iesaistīšanai lauksaimniecībā.²¹

“Vasaras ceļojuma” (*Sommerreise*) akcija norisa atkal Latgalē 1943. gada 25. augustā. Vajadzēja apcietināt un uz darbu Vācijā nosūtīt “politiski neuzticamās” personas, kas jau iepriekš bija atzīmētas sarakstos. Pavisam sagūstīja 3284 personas: 958 vīriešus, 1285 sievietes un 1041 bērnu līdz 14 gadu vecumam. Vispirms visus nosūtīja uz Salaspils nometni, no kurienes visus pieaugušos nosūtīja tālāk uz Vāciju.²²

Tā piespiedu kārtā uz Vāciju aizveda 12 800 personu, kuras galvenokārt nonāca Ziemeļvācijā, mazāks skaits arī Pomerānijā un Tīringijā. Bez tam uz Vāciju līdz 1943. gada beigām uz brīvprātības pamata, ar parakstītiem darba līgumiem bija devušies pāri par 2000 Latvijas iedzīvotāju. Tādējādi Vācijā strādājošo Latvijas iedzīvotāju kopskaits 1943. gada beigās bija ap 15 000.²³

Uz darbiem Vācijā regulāri sūtīja arī jauniešus t.s. Reiha darba dienesta ietvaros (*Reichsarbeitsdienst* – RAD). Pēc nokalpošanas gada viņi atgriezās Latvijā. Tomēr pēdējais iesaukums (ceturtā RAD vervēšanas akcija 1943. gada jūlijā/augustā), ap 1100 jauniešu, 1944. gadā palika Vācijā un vēlāk tika iesaistīts Latviešu leģionā.²⁴

1943. gada beigās sākās arī Latvijas iedzīvotāju sūtīšana uz koncentrācijas nometnēm Vācijā, respektīvi, tās okupētajās

teritorijās. Līdz 1944. gada vidum no Salaspils nometnes un Latvijas cietumiem uz koncentrācijas nometnēm bija nosūtīts ap 2000 personu. Vēl plašāka apcietināto sūtīšana norisa, kad vācieši pakāpeniski sāka realizēt savus Baltijas telpas atstāšanas plānus, t.i., no 1944. gada vasaras.

Kopā savēlot, varam konstatēt, ka 1944. gada jūnijā/jūlijā, kad vācieši sāka realizēt savus plānus par Baltijas telpas izvākšanu, Vācijā un tās okupētajos apgabalos jau bija nonākuši/atradās, mazākais, 18 000 Latvijas iedzīvotāji (sk. 5. tabulu).

5. tabula

LATVIEŠI VĀCIJĀ 1944. GADA VASARAS SĀKUMĀ

Piespiedu kārtā darbos atvestie	ap 13 000
Ar darba līgumiem darbā esošie	ap 2 000
RAD esošie jaunieši	1 100
Koncentrācijas nometnēs ievietotie	ap 2 000
Kopā	ap 18 100

III

Latvijas atstāšana lielā skaitā sākās tikai 1944. gada augusta sākumā. Nākamajos mēnešos līdz gada beigām uz Vācijas reihu aizplūda civilbēgļi (evakuētie), uz turieni pārveda latviešu militārpersonas, kā arī nogādāja cietumos un nometnēs ieslodzītās personas.

Kad 1944. gada februārī vācieši sāka plānot Latvijas atstāšanu, jau tā paša mēneša 21. datumā Vācijas vadonis Ā. Hitlers deva savu principiālo piekrišanu, ka Latvijas iedzīvotāji būtu jāglābj no nonākšanas boļševiku varā. 6. jūlijā Berlīnē pieņēma lēmumu, ka no Baltijas evakuējamās personas varētu uzņemt Vācijas reihā teritorijā. Savukārt 25. jūlijā Austrumzemes reihskomisāram tika dota atļauja sākt izmeklētu Latvijas iedzīvotāju grupu pārvešanu uz Vāciju.²⁵

Sākumā Latviju atstāt varēja tikai C 3 un C 2 grupu piederīgie (vācu puses atzītie kolaboranti un viņu ģimenes locekļi, respektīvi, arodspeciālisti un viņu ģimenes locekļi).²⁶ Papīrus izbraukšanai vajadzēja kārtot centrālajā evakuācijas birojā. Kad dokumenti piedevām vēl bija izgājuši cauri Drošības policijas un SD un

Darba un sociālo lietu pārvaldes pārbaudēm, izbraukt gribētājs 3–4 dienu laikā varēja saņemt izbraukšanas atļauju. Tā nu iznāca, ka bez Drošības policijas un SD piekrišanas nekāda “bēgšana no boļševisma” nebija iespējama. Latviešu vīriešu kārtas personām jaunākām par 48 gadiem izbraukšana vispār bija aizliegta.²⁷

No septembra izbraukt no Latvijas atļāva arī citām ļaužu grupām. Tāpat atvieglināja izbraukšanas atļauju un dokumentu kārtošanu. Vairs nevajadzēja Drošības policijas un Darba pārvaldes apliecību. Tagad “tikai” vajadzēja personas apliecību, caurlaides zīmi, austrumu robežas pārejas zīmi, atutošanas zīmi, kā arī dzelzceļa vai kuģa biļeti. Speciālas papildatļaujas vajadzēja tikai vīriešiem, kas dzimuši starp 1906. un 1926. gadu.²⁸

Tālāka izbraukšanas dokumentu vienkāršošana notika jau 8 dienas vēlāk, kad SS un policijas ģenerālis Frīdrihs Jekelnis 29. septembrī aicināja visus rīdziniekus evakuēties. Tagad bija tikai jāizpilda izceļošanas pieprasījums, pēc tam tas kopā ar pasi jāapzīmogo un beigās jāsaņem kuģa vai dzelzceļa “karte” izbraukšanai – un noteiktā dienā un laikā jādodas uz ostu vai dzelzceļa staciju. Šie vienkāršotie izbraukšanas noteikumi attiecās arī uz “bēgļiem” Kurzemē.²⁹

Lai paātrinātu Rīgas evakuāciju, 5. oktobrī atcēla jebkādas izbraukšanas atļaujas. Tagad visi, kas ar saistību rakstiem nebija iesaistīti neatliekamās svarīgos darbos, varēja ar savām mantām doties uz noteiktām sapulcēšanās vietām, kur tiem izsniedza “kuģu kartes” braukšanai uz Vāciju.³⁰ Tika solīts, ka vietu kuģos esot daudz.

Tātad tikai pēc šo divu pēdējo rīkojumu izdošanas, t.i., no 1944. gada 29. septembra, varēja sākties latviešu masveida izceļošana (bēgšana) uz Vācijas reihu.

1944. gada 3. augustā pirmais kuģis ar evakuējamām latviešu tautības personām atstāja Rīgu, tam sekoja citi. Līdz 1944. gada 26. augustam no Rīgas kopumā bija evakuēti 10 500 civilisti,³¹ bet līdz 1944. gada 7. septembrim kopējais evakuēto skaits bija palielinājies līdz 12 848 personām.³² Tomēr ne visi šie cilvēki bija latvieši. To vidū bija 4800 reiha vācieši un “vācu izcelsmes” (*deutschstämmige*) personas – tātad starp šīm no Rīgas evakuētajām personām bija 8048 latvieši. Līdz 1944. gada 26. augustam

izvesto latviešu vidū bija 1700 arodspeciālisti ar ģimenes locekļiem un ap 4000 C grupā ieskaitīto personu, lielākoties sievietes un bērni. Tomēr šai transporta statistikā trūkst sadalījuma pēc dzimuma. Tāds sadalījums ir par turpmākajiem transportiem līdz 7. septembrim. Starp 26. augustu un 7. septembri no Latvijas izvesto latviešu izcelsmes personu (kopskaitā 2348) vidū bija 577 vīrieši (ap 25% no kopskaita), 1264 sievietes (50% no kopskaita) un 507 bērni (ap 25% no kopskaita). Sprotams, ka šai laika posmā no Latvijas izbraukušo vīriešu skaits bija ievērojami mazāks nekā sieviešu un bērnu skaits, jo vīriešiem vajadzēja palikt Latvijā, strādāt vāciešu noteiktajos “svarīgajos darbos”, un tikai pēc zināmas vecuma robežas pārsniegšanas vai ar speciālām atļaujām viņi drīkstēja atstāt Latviju.

Pēc tam kuģu transporti no Rīgas apstājās, jo turpmākajās divās nedēļās visu kuģu kapacitāte bija vajadzīga Igaunijas evakuācijai. Pēc satiksmes, respektīvi, Latvijas iedzīvotāju izvešanas atjaunošanas no Rīgas starp 23. septembri un 8. oktobri uz Vāciju aizbrauca 23 474 Latvijas civiliedzīvotāji.³³ Vēl nākamajās divās dienās vācu kuģi uzņēma evakuējamās personas (bēgļus), tomēr to skaits nav skaidri nosakāms. Pēc Dancigā un Gotenhāfenē ienākušajiem kuģiem šo skaitu varētu vērtēt ar aptuveni 2000 personām. Kopā savelkot, varam konstatēt, ka no 1944. gada 3. augusta līdz 10. oktobrim Rīgu pa jūrasceļu atstāja aptuveni 34 000 Latvijas iedzīvotāju, lai dotos uz Vācijas reihu – “bēgtu” no boļševisma briesmām. Kā gala osta šiem transportiem no Rīgas visumā bija paredzēta Danciga.

Kā jau minēts, no Rīgas uz Vāciju bija iespējams doties arī pa dzelzceļu. Šo iespēju sāka izmantot septembrī, kad, pirmkārt, no Rīgas apstājās kuģu transporti, bet, otrkārt, bija pabeigti jaunās dzelzceļa līnijas – Rīga–Sloka–Saldus–Liepāja – būvdarbi. Šī līnija sāka darboties 15. septembrī. No šīs dienas līdz Rīgas pamēšanai (13. oktobris) vācu pārvalde latviešiem bija izsniegusi 12 000 dzelzceļa “karšu” braukšanai uz Vāciju.³⁴ Tomēr ir zināms, ka ne visi dzelzceļa transporti no Rīgas nonāca Vācijā. Tā, piemēram, divi vilcienu sastāvi – apmēram 2000 cilvēku pa ceļam izkāpa Liepājā un ceļu uz Vāciju neturpināja.³⁵ (Tā no Rīgas uz Vā-

ciju aizbraukušo Latvijas iedzīvotāju kopskaits 1944. gada oktobrī sniedzās pāri 44 000 personu.)

IV

Ievērojot sajukumu, kāds valdīja vācu pārvaldē pēc Sarkanarmijas iebrukuma Latvijā 1944. gada jūlija vidū, kā arī nenokārtoto Latgales un Vidzemes bēgļu stāvokli, kuri plūda uz Rīgu un uz rietumiem bez noteikta mērķa, Zemes pašpārvalde vēlējās bēgļu jautājumu atkal ņemt savās rokās. Agrāk (04.07.1944.) vācieši bija aizlieguši latviešu evakuācijas štāba dibināšanu, bet tagad, septembra sākumā, latvieši vismaz drīkstēja palīdzēt bēgļu izvietošanas un aprūpes jautājumos, kā arī Rīgas iedzīvotāju evakuācijā uz Kurzemi, uz kuriem decentralizācijas pasākumu ietvaros bija jāizved 150 000 Rīgas iedzīvotāju. Pārtikas apgādes dēļ Rīgā drīkstēja palikt tikai 100 000 cilvēku. Decentralizācijas pasākumu ietvaros noteiktā no Rīgas izvedamo personu dienas norma bija 3000.³⁶

Rīgas iedzīvotājiem vispirms vajadzēja izpildīt aptaujas lapas brīvprātīgai izbraukšanai. Tad šīs lapas bija jāpapildina darba devējam. Pēc tam lapas nodeva tālākai apstrādei Rīgas darba pārvaldē. Kad šī procedūra bija izieta, aptaujas lapas iesniedzējs nedēļas laikā saņēma braukšanas norīkojumu. Sākumā šis process noritēja uz tīras brīvprātības pamata, bet vēlāk arvien vairāk sāka izmantot policijas (arī policijas bataljonu) palīdzību, lai īsā laikā iedzīvotājus norīkotu izbraukšanai no Rīgas.

1944. gada 16. septembrī Hitlers deva atkāpšanās pavēli armijas grupai “Ziemeļi”, no Igaunijas atiet uz Kurzemi. Dienu vēlāk tika dota pavēle Latvijā evakuēt visus iedzīvotājus, sākot no Igaunijas robežas (Valkas, Valmieras un Cēsu apriņķi). Arī ja tas īsti neietilpa vācu armijas plānos, tomēr sākās zemnieku pajūgu virzīšanās uz Rīgu. Reizē tālāk virzītas tika tās bēgļu grupas, kas no Latgales un Vidzemes austrumiem bija evakuētas uz Cēsu un Valmieras apriņķiem vai kas uzturējās Rīgas apkaimē. Pamazām, tā lai netraucētu vācu armijas kustību, zemnieku pajūgi tika virzīti cauri Rīgai, tad tālāk uz jūrmalu un cauri Slokai uz Kurzemi. Vācu evakuācijas štābs zemnieku pajūgus skaitīja Slokā, kurai

septembra beigās un oktobrī līdz Rīgas atdošanai 12 dienās cauri bija izbraukuši 11 900 latviešu zemnieku pajūgi.³⁷ Štābs arī uzskatīja, ka pirms skaitīšanas uzsākšanas daudzi tūkstoši pajūgu esot jau nonākuši Kurzemē.

Cik latviešu Rīgas evakuācijas pasākuma ietvaros un cik ar zirgu pajūgiem nonāca Kurzemē, sākumā netika apzināts.³⁸ Tikai 1944. gada 20. novembrī vācieši Kurzemē veica sava veida tautas skaitīšanu, kuras rezultātā Kurzemē (bez armijas) konstatēja 297 000 civiliedzīvotāju.³⁹ Decembra vidū vēl Kurzemē palikušo bēgļu skaitu no citām Latvijas daļām vācu evakuācijas štābs novērtēja ar 70 000.⁴⁰ Ja šim skaitlim pieskaitām līdz 16. decembrim no Liepājas un Ventspils evakuēto latviešu skaitu, kas bija 44 000 personu,⁴¹ mēs kā drošu zemāko latviešu bēgļu skaitu Kurzemē iegūstam jau 114 000 personu.

Būtībā latviešu bēgļu skaits Kurzemē bija lielāks. Kad sākās Sarkanarmijas uzbrukums Latvijas teritorijai, padomju karaspēks jau kontrolēja lielu daļu Lietuvas. Latgales iedzīvotāju evakuācija uz Lietuvu nevarēja notikt, kā tas sākotnēji evakuācijas plānos bija paredzēts. Evakuētie/bēgļi no Latgales un Vidzemes austrumiem klīda Cēsu, Valmieras un Rīgas virzienā. Kad pavērās ceļš uz Kurzemi, pajūgu kolonnas vispirms mēģināja novirzīt uz Ventpils un Talsu apriņķiem. Tikai pēc 1944. gada 25. septembra, kad Himlers bija devis rīkojumu, ka latviešu un igauņu bēgļi jāielaiž Vācijā,⁴² un pēc 29. septembra, kad Jekelns bija atcēlis izbraukšanas atļauju nepieciešamību, no Latvijas pavērās zemesceļš uz Vāciju. Tomēr Austrumprūsijas gauleiters Ērihs Kohs (*Koch*) šos rīkojumus neievēroja un bēgļus no Lietuvas un Latvijas Austrumprūsijā neielaida. Tikai pēc Latviešu leģiona ģenerālinspektora ģenerāļa Bangerska ierašanās Latvijā un sarunām ar SS un policijas vadītāju Ostlandē F. Jekelnu un reihskomisāra vietnieku M. Matīsenu 5. un 6. oktobrī izdevās panākt gauleitera Koha nostājas maiņu un Vācijas robežas atvēršanu.⁴³ Tā no 6. oktobra pa zemesceļu no Kurzemes cauri tai Lietuvas daļai, kas vēl atradās vācu rokās, atļāva uz Vāciju braukt arī ar pajūgiem.⁴⁴ Bēgļiem bija jādodas uz Mēmeli (tag. Klaipēda) un tur jāpārceļas pāri upei – “Mēmeles dziļumam” (*Memeler-Tiefe*) uz Kuršu kāpām. Šo ceļu

bija iespējams izmantot tikai kādas 4 dienas, jo jau 1944. gada 10. oktobrī Sarkanarmija dienvidos no Liepājas bija izlauziesies līdz Baltijas jūrai. Ka bēgļu pajūgi ceļā uz Vāciju pārķerti, liecina informācija, ko bija ieguvusi Tautas Palīdzība Kurzemē. Tautas Palīdzība pat lēš, ka maksimālais skaits “sagūstīto” latviešu bēgļu varētu sasniegt 20 000 personu.⁴⁵ Tas reizē arī varētu nozīmēt, ka pa zemesceļu no Latvijas Vācijā (vispirms Austrumprūsijā) nonāca mazāks skaits latviešu, nekā agrāk aptuveni pieņemts. Ka latviešu zemnieki ar saviem pajūgiem no Rucavas gar jūrmaļu nonākuši Vācijā, par to šaubu nav,⁴⁶ tikai paliek jautājums – cik?⁴⁷ (Ievērojot šos apstākļus, kas saistīti ar Kurzemes atstāšanu pa zemesceļu, mēs Kurzemē nonākušo bēgļu kopskaitu varētu palielināt, tam pieskaitot Dienvidkurzemē Sarkanarmijas pārtvertos latviešus, kā arī tos, kam izdevās iekļūt Vācijā – abās grupās kopā ap 30 000 personu, – un tā bēgļu/evakuēto kopskaits Kurzemē 1944. gada oktobrī varētu būt bijis vismaz 144 000 personu.)

Tomēr pa zemesceļu no Latvijas aizbraukušo personu skaits vēl arvien ir pētniecības problēma. Par personām, kuras pa dzelzceļu aizveda uz Vāciju, ir zināma skaidriba – Rīgā izsniegtās dzelzceļa “kartes” (no kurām izmantoja kādas 10 000). Bet pārbraukšana ar pajūgiem no Kurzemes uz Vāciju (Mēmeli) notika bez kontroles un reģistrācijas, jo bija sācies Sarkanarmijas uzbrukums Mēmeles virzienā un vācu pārvaldē valdīja sajukums. Latvijas Nacionālā komiteja Vācijā nonākušos zemniekus skaitīja zem rubrikas “pa zemesceļu bez reģistrācijas” vai “pa dzelzceļu un zemesceļiem” (ap 30 000 personu – sk. 1. un 2. tabulu). Uz kādiem pieņēmumiem balstījās šis LNK veiktais skaita aprēķins, mēs tuvāk neuzzinām. Tomēr no kopskaitļa izriet, ja atrēķinām ar dzelzceļu atvestos (10 000), ka tajā ietverts ap 20 000 zemnieku.

Šī raksta autors minēto skaitli (20 000 zemnieku pa zemesceļu) šodien uzskata par nepareizu. Tam pamatā divi apsvērumi. Pirmkārt, kā jau norādīts 47. piezīmē, tad pēc kara Rietumos atradās tikai ap 12 500 zemnieku un ar zemes darbu saistītu personu. (Zemniekus arī evakuēja no Liepājas un Ventspils ostām.) Ja pa zemesceļu Vācijā patiesi būtu nonākuši 20 000 zemnieku, tad Rietumos palikušajam skaitam vajadzētu būt lielākam. (Nav

pieņemams, ka visi vai vairums zemnieku kapitulācijas laikā atradās Vācijas austrumos un nonāca Sarkanarmijas rokās.) Otrs apstāklis, kas runā pretī 20 000 zemnieku nonākšanai pa zemesceļu Vācijā, ir tas, ka evakuācija varēja notikt tikai dažas dienas, turklāt pajūgiem Mēmēlē bija jāšķērso upe, lai nonāktu Kuršu kāpās. Pārcelšana notikusi ar prāmjiem. Cik zināms, tad pajūgu pārcelšana netika sevišķi veicināta.⁴⁸ (20 000 personu būtu sadalījušās pa kādiem 4000–5000 pajūgiem.) Ievērojot šos divus argumentus, vēlētos to zemnieku skaitu, kas pa zemesceļu nonāca Vācijā, samazināt par 10 000, tā iegūstot jaunu pa zemesceļu Vācijā nonākušo kopskaitu – 20 000 personu, no kurām 10 000 Vācijā nonāca pa dzelzceļu, bet 10 000 – pa zemesceļu.⁴⁹

Ja šodien arvien vēl nevaram precīzi noskaidrot pa zemesceļu uz Vāciju aizbraukušo Latvijas iedzīvotāju skaitu, tad tas vismaz ir izdevies ar no Rīgas, Liepājas un Ventspils ostām uz Vāciju aizvestajiem. Par to jāpateicas 2010. gadā Vācijas Federālajā militārārhīvā Freiburgā (*Bundesarchiv – Militärarchiv*) – fondos *Kriegstagebuch der Seekriegsleitung* (RM 7), *Wirtschaftsstab Ost* (RW 31) un *Wirtschaftsführer Heeresgruppe Nord* (RW 46) – atrastajiem dokumentiem. Sevišķi pēdējais fonds ļāva noskaidrot vairākas izšķirošas skaitļu detaļas attiecībā uz Liepāju un Ventspili.

Kuģiem no Liepājas un Ventspils kā gala osta Vācijā bija noteikta Gotenhāfene. (Raksta beigās kā pielikums atrodams no Latvijas Gotenhāfenē ar latviešiem nonākušo kuģu saraksts.) No Liepājas un Ventspils aizvesto Latvijas iedzīvotāju skaits dažādos datumos sniegts 6. tabulā.

6. tabula

LATVIEŠU EVAKUĀCIJA NO LIEPĀJAS UN VENTSPILS

	No Liepājas	No Ventspils
Līdz 24.10.1944.	16 981 pers.	6400 pers.
15.11.1944.	31 014 “	
15.12.1944.	35 346 “	8026 “

Kopskaitā uz 1944. gada 15. decembri iegūstam 43 372 personas. No šo uz Vāciju aizvesto personu kopskaita 27,4% bija vīrieši, 38% – sievietes, 34,6% – bērni. No pieaugušajiem 65% skaitījās darba spējīgie.⁵⁰

Te pie Liepājas datiem būtu vēl jāpieskaita pēc 16. decembra līdz evakuācijas izbeigšanai 1945. gada janvāra pirmajās nedēļās aizvestās 2256 personas, kā arī aptuveni 2000 uz Pilavu Austrumprūsijā aizvestie latviešu strādnieki. Tā nonākam pie kopskaitļa, noapaļojot uz augšu, – 40 000 no Liepājas uz Vāciju aizvestajiem Latvijas civiliedzīvotājiem. Cik zināms, no Ventspils decembra otrajā pusē uz Vāciju Latvijas iedzīvotājus vairs neveda, un, atkal noapaļojot kopskaitu uz augšu, nonākam pie aptuveni 8500 no Ventspils uz Vāciju aizvestajiem Latvijas civiliedzīvotājiem.

Rezumējot varam konstatēt, ka Latviju 1944. gadā starp augustu un decembra beigām kopumā atstāja 102 500 civilistu, kas atspoguļots 7. tabulā (iekavās pretī jaunajiem skaitļiem ievietoti agrāk literatūrā minētie).

7. tabula

LATVIEŠU CIVILBĒGLI VĀCIJĀ (IEKAVĀS AGRĀK LITERATŪRĀ MINĒTIE SKAITĻI)

No Rīgas ar kuģiem	34 000 (70 000)
No Liepājas ar kuģiem	40 000 (60 000)
No Ventspils ar kuģiem	8 500 (30 000)
No Rīgas un Kurzemes pa zemesceļu	20 000 (30 000)
Kopā	102 500 (190 000)

Tagad iegūtais civilbēgļu skaits ir manāmi, par kādiem 80 000 mazāks nekā agrākajos pētījumos uzrādītais. Absolūta skaidrība tagad ir arī par Latvijas iedzīvotāju skaitu, kas ar kuģiem tika izvesti no Rīgas, Liepājas un Ventspils. Nedrošību vienīgi vēl rada pa zemesceļu Vācijas reihā nonākušo skaits.

Ja vēlamies uzrādīt Latvijas iedzīvotāju kopskaitu, kas kara laikā nonāca Vācijā, tad iegūstam šādus, gribētu teikt, diezgan drošus datus, kas atspoguļoti 8. tabulā.

8. tabula

LATVIEŠU SKAITS VĀCIJAS REIHĀ 1945. GADA SĀKUMĀ

Līdz 1944. g. vasarai ieradušies (dažādas kategorijas)	18 500
Civilbēgļi 1944. g., sākot ar augustu	102 500
Karavīri 1944./1945. g.	40 000
Cietumnieki un noņemti ieslodzītie 1943.–1945. g.	10 000 ⁵¹
Kopā	171 000

Kopskaits ir ievērojami mazāks nekā agrāk pētniecībā minēts (240 000–300 000), jo sevišķi tas sakāms par civilbēgļiem (102 500 un ne vairs 190 000).

V

Lai pētniecībā par Latvijas atstāšanu Otrā pasaules kara laikā, respektīvi, Latvijas iedzīvotāju nonākšanu Vācijas reihā, iegūtu pilnīgu skaidrību, būs vēl jāveic papildus darbs: jāpārbauda Latvijas PSR statistika par repatriantiem, kas starp 1945. un 1947. gadu atgriezušies Latvijā, kurā uzrādīti ap 76 000 cilvēku. No līdz šim publicētajiem darbiem par šo tematiku⁵² nekļūst skaidri saprotami principi, kas tiek uzskatīti par “repatriantiem”. Vai tās ir tikai personas, kuras atgriezušās no Vācijas, vai to starpā ir arī personas, kas 1944. gadā bija evakuējušās uz Kurzemi, vai vēl kādas citas kategorijas? Tādēļ būtu nepieciešams no jauna pārskatīt šos padomju materiālus par “repatriantiem”.

Salīdzinot no Latvijas evakuēto/bēgļu skaitu ar vēlāko repatriantu skaitu, mēs varētu arī izdarīt pirmos secinājumus par iespējamo Vācijā bojā gājušo latviešu skaitu.

Līdztekus šai pētniecības problēmai par repatriantiem izvirzās vēl otra, daudz grūtāka: kā šīs jaunās atziņas, šos jaunus statistikas datus par bēgšanu un evakuāciju uz Vāciju ieplūdināt vēstures zinātnē un tālāk sabiedrības apziņā?

Pielikums

Gotenhafēnā, 1944. g. 11. decembrī.

S a r a k s t s

par Gotenhafēnā iebraukušiem un tālāk nosūtītiem latviešu
tautības bēgļiem, latviešu policijas darbiniekiem un to gl-
menēm.

Nr. Nr. pēc kartas	Kuga nosaukums	Kad iebraucis	Bēgļu skaits	Polic. darbinieki	Starp bēgļiem polic. darb. gime- nes.	Piezīmes
1.	Ostland	18. 8.44.	19	-	-	
2.	Lisa Essberger	19. 8.44.	50	-	-	
3.	M.S.Gertrud II	20. 8.44.	60	-	-	
4.	M.S.Berta	20. 8.44.	104	-	-	
5.	M.S.Orion	20. 8.44.	75	-	-	
6.	Moero	20. 8.44.	2	-	-	
	K o p ā		220	-	-	
7.	Moltkefel	11. 9.44.	5	-	-	
8.	Brake	23. 9.44.	50	-	-	
9.	Kara kugis	23. 9.44.	65	-	-	
10.	Donau	23. 9.44.		-	-	
11.	Ingrid Araber	25. 9.44.	24	-	-	
12.	R.O.l.	25. 9.44.	5	-	-	
13.	R.O.24	27. 9.44.	2	-	-	
14.	Laplant	28. 9.44.	129	-	26	
15.	Johann Arens	30. 9.44.	3	-	-	
16.	Peter Wessel	30. 9.44.	47	-	-	
17.	Minēn	30. 9.44.	60	-	-	
18.	Nezināms kugis	30. 9.44.	34	-	-	
19.	Nezināms kugis	30. 9.44.	2	-	-	
	K o p ā		433	-	26	
20.	Steuben	2.10.44.	3034	-	73	
21.	Bukarest.	3.10.44.	15	-	-	
22.	Drechttdijk	4.10.44.	274	-	2	
23.	Oktant	5.10.44.	88	-	-	
24.	Donau	5.10.44.	1588	-	4	
25.	Jller	6.10.44.	1165	-	-	
26.	Nahtik	7.10.44.	16	-	-	
	Pārnesums		6180	-	79	

Nr. ēc rtas	Kuga nosaukums	Kad iebnaucis	Bēglu skaits	Polic. darbi- nieki	Starp bēg- liem polic. darb.gime- nes.	Piez.
	Pārnesums		6180		79	
27.	Minden	7.10.44.	1336	-	60	
28.	Preussisch Holland	9.10.44.	13	-	-	
29.	Peter Wessel	9.10.44.	181	-	-	
30.	Isar	10.10.44.	472	-	-	
31.	Steuben	11.10.44.	2377	-	103	
32.	Donau	11.10.44.	500	-	-	
33.	Hans	12.10.44.	12	-	-	
34.	Hermann v. Wissmann	12.10.44.	37	-	-	
35.	Drechttdijk	12.10.44.	803	-	-	
36.	Bukarest	13.10.44.	701	-	-	
7.	M.R.S.11	13.10.44.	765	-	-	
38.	Riegel	13.10.44.	198	-	-	
39.	Zenthi	13.10.44.	131	-	-	
40.	Russ	15.10.44.	28	-	-	
41.	M.R.S.12	15.10.44.	641	-	33	
42.	M.R.S.11	15.10.44.	506	-	-	
43.	Essberger	19.10.44.	445	-	-	
44.	Klara Russ	19.10.44.	86	-	-	
45.	M.S.R.12	20.10.44.	519	27	16	
46.	Bukarest	21.10.44.	1576	14	28	
47.	Otterberg	21.10.44.	114	-	-	
48.	Pollux	23.10.44.	65	-	-	
49.	Wischhafen	24.10.44.	792	-	-	
50.	M.R.S.12	25.10.44.	230	155	80	
51.	Lapland	25.10.44.	1210			
52.	Christophersen	27.10.44.	28	-	-	
53.	M.R.S.11	27.10.44.	444	19	16	
54.	Bodeneck	28.10.44.	133	-	-	
55.	Brunhild	28.10.44.	25	19	9	
56.	D.H.27	29.10.44.	1104	-	-	
57.	Esberg	30.10.44.	305	-	-	
58.	Bremerhafen	31.10.44.	300	206	125	
59.	M.R.S.12	31.10.44.	478			
60.	Nezināms Kugis	31.10.44.	194	7	3	
	K o p ā n		22764	447	552	

This photocopy may not be further reproduced and distributed without the specific authorization of the Hoover Institution.

NOTICE: THIS MATERIAL MAY BE PROTECTED BY COPYRIGHT LAW (TITLE 17 U.S. CODE)

Nr. Nr. pēc kartas	Kuga nosaukums	Kad iebraucis	Bēgļu skaits	Polic. darbi- nieki	Starp bēg- liem polic. darbin. ģi- menes	Piezi- mes
61.	M.R.S.11	21.11.44.	112	-	-	
62.	Mar del Plata	2.11.44.	1528			
63.	Marienburg	2.11.44.	4			
64.	August Cord	2.11.44.	35	98	32	
65.	Peter Wessel	2.11.44.	22			
66.	Korfsjord	4.11.44.				
67.	Minna Cord	4.11.44.	900	21	9	
68.	H.27	4.11.44.				
69.	Bukarest	5.11.44.	709	-	-	
70.	Drechtdijk	6.11.44.	645	9	4	
71.	Mar del Plata	8.11.44.	205	115	98	
72.	Isar	11.11.44.	274	27	31	
73.	Fritz Soop	12.11.44.	77	-	-	
74.	Bukarest	12.11.44.	30	-	5	
75.	Frankfurt	12.11.44.	23	-	-	
76.	Donau	12.11.44.	188	-	-	
77.	M.R.S.12	12.11.44.	180	-	10	
78.	Mimi Horn	13.11.44.	148	-	-	
79.	H.27	13.11.44.	13	-	-	
80.	Eichberg	17.11.44.	15	-	-	
81.	M.R.S.11.	17.11.44.	115	-	-	
82.	Bukarest	18.11.44.	185	-	-	
83.	Ingrid Leonhard	21.11.44.	39	19	3	
84.	Mimi Horn	24.11.44.	32	9	1	
85.	Lapland	28.11.44.	24	-	-	
86.	Oktant	30.11.44.	28	-	-	
87.	Maulin	30.11.44.	18	-	-	
K o p ā			5554	298	193	
88.	Drechtdijk	2.12.44.	375	-	10	
89.	Bukarest	3.12.44.	151	-	7	
90.	Lapland	5.12.44.	554	5	20	
91.	Bukarest	8.12.44.	120	-	3	
92.	R.O.1	8.12.44.	29	43	18	
93.	Mar del Plata	12.12.44.	50	4	3	
94.	M.R.12	12.12.44.	150	18	2	
Pārnesums			1429	70	63	


This photocopy may not be further reproduced and distributed
 without the specific authorization of the Hoover Institution.

NOTICE: THIS MATERIAL MAY BE PROTECTED
 BY COPYRIGHT LAW (TITLE 17 U.S. CODE)

pēc ārtas	Kuga nosaukums	Kad iebraucis	Bēgļu skaits	darbi- nieki	liem polic. darbin.gi- menes.	Piezīmes
	Pārnesums		1429	70	63	
95.	Bukarest	13.12.44.	108	13	8	
96.	Warnemünde	13.12.44.	13	-	-	
<u>K o p ā</u>			1550	83	71	


K o p s a v i l k u m s :

Augustā	220	-	-
Septembrī	433	-	26
Oktobrī	22764	447	552
Novembrī	5554	298	193
Decembrī (līdz 12.12.)	1550	83	71
<u>K o p ā</u>	30521	828	842


(J. Bandnieks)
Latviešu policijas virsleitnants.

Turpinājums pie augšā minētā saraksta par decembra mēnesī iebrukušiem latviešu policijas darbiniekiem un to ģimenēm.

Nr. c rtas.	Kuga nosaukums.	Kad iebraucis.	Bēgļu skaits	Polic. darbi- nieki.	Starp bē- gliem polic. darbin.gi- menes.	Piezīme
97.	Bukarest.	20.12.44.	42	-	-	
98.	M. R. S.I2.	24.12.44.	1200	3.	7.	
99.	Sūdsee	24.12.44.	5	-	-	
100.	Bukarests	26.12.44.	50	1	2.	
101.	Pinaw	27.12.44.	37	-	-	
102.	Lapland	27.12.44.	900	-	3	
103.	Bukarests	31.12.44.	17	-	2	
104.	Hildegard	31.12.44.	5	-	-	
<u>Kopā</u>			2256.	4.	14.	
Pēc augšā minētā saraksta laikā no I. līdz I3. dec. iebrukušie.			1550.	83.	71.	
<u>Pavisam kopā</u>			3806.	87.	85.	


/ J. Bandnieks. /

This photocopy may not be further reproduced and distributed
without the specific authorization of the Hoover Institution.

NOTICE: THIS MATERIAL MAY BE PROTECTED
BY COPYRIGHT LAW (TITLE 17 U.S. CODE)

ATSAUCES UN PIEZĪMES

- ¹ Ā. Šildes vēstule R. Bangerskim, 27.03.1945. No: Rūdolfis Bangerskis (1960). *Mana mūža atmiņas*. 4. sēj. Kopenhāgena: Imanta, 100. lpp.
- ² R. Bangerska vēstule V. Salnajam, 12.05.1945. Kopija šī raksta autora K. Kangeras privātkolekcijā.
- ³ Piemēram, sk.: *Latvijas PSR Mazā enciklopēdija* (1967). I sēj. Rīga: Zinātne, 473. lpp. u.c. Latvijas PSR publikācijas.
- ⁴ *Latvju Vārds*, Nr. 51, 1945.
- ⁵ Jēkabs Rasmanis (1949). *Latviešu trimdinieki Vācijā*. Nepublicēts manuskripts, 14. lp. Sk. arī: Kārlis Ozoliņš (1954). "Mazā Latvija" un latviešu dzīve Vācijā. No: H. Tichovskis (red.). *Latviešu trimdas desmit gadi*. Toronto: Astras apgāds, 295.–320. lpp.
- ⁶ *Latvju enciklopēdija* (1950). Stokholma: Trīs Zvaigznes, 507. lpp.
- ⁷ Ilgvars Veigners (1993). *Latvieši ārzemēs*. Rīga: Latvijas Enciklopēdija, 15. lpp. Jaunajā izdevumā šis skaitlis arī ir 250 000 personu – Ilgvars Veigners (2009). *Latvieši rietumzemēs*. Rīga: Drukātava, 56. lpp.
- ⁸ Kārlis Kangeris (1988). Hitleriešu plāni Baltijas tautu evakuēšanai 1944. gadā. No: *Germaniia i Pribaltika*. Rīga: P. Stučkas Latvijas Valsts universitāte, 104.–117. lpp. Darbs pārpublicēts grāmatā: Pēteris Krupņikovs (sast.) (1990). *Vācija un Baltija: Rakstu krājums*. Rīga: Avots, 129.–139. lpp.
- ⁹ Kārlis Kangeris (1989). Die baltischen Völker und die deutschen Pläne für die Räumung des Baltikums 1944. In: *Baltisches Jahrbuch 1988*. Bonn: Baltischer Christlicher Studentenbund, 177.–196. lpp., šeit 189. lpp.
- ¹⁰ Heinrihs Strods (1994). *Zem melnbrūnā zobena: Vācijas politika Latvijā 1939–1945*. Rīga: Zvaigzne, 133. lpp.
- ¹¹ Daina Bleiere, Ilgvars Butulis, Inesis Feldmanis, Aivars Stranga, Antonijs Zunda (2008). *Latvija Otrajā pasaules karā (1939–1945)*. Rīga: Jumava, 470. lpp.
- ¹² Kārlis Kangeris (2000). Trimdas sākumi: Latvijas pavalstnieki kara laikā Vācijā (1939–1945). No: *Trimdas arhīvi atgriežas: Starptautiskās konferences referātu krājums*. Rīga: Latvijas Valsts arhīvs, 5.–12. lpp., šeit 10. un 12. lpp.
- ¹³ Karlis Kangeris (2006). German plans for retreat from the Baltics: The Latvian case. No: Kaja Kumer-Haukanomm, Tiit Rosenberg, Tiit Tammaru (izd.). *Suur põgenemine 1944. Eestlaste lahkumine läände ning selle mõjud*. Tartu: Tartu Ülikooli Kirjastus, 39.–51. lpp., šeit 47. lpp. Šo kopskaitli – 210 000 personu – esmu vēl apstiprinājis citā, 2009. gadā izdotā publikācijā – "Pēcvārdā" Annas Velēdas Žīgures grāmatai *Viņi. Ceļā*. Rīga: Jumava, 219.–227. lpp.
- ¹⁴ "Latvijas iedzīvotāju skaita zaudējumi Otrā pasaules karā: Latvieši Vācijā un tās okupētajās teritorijās (1941.–1945. g.)" (2009) un "Izmaiņas Latvijas iedzīvotāju skaita sastāvā Otrā pasaules kara laikā (1939.–1945. g.): Migrāciju un karadarbības sekas" (2009). Nepublicēti manuskripti.
- ¹⁵ Heinrihs Strods (2006). Latvijas pilsoņu repatriācija no Rietumiem 1945.–1953. gadā. *Latvijas Vēsture*, Nr. 4, 87.–99. lpp., šeit 90. lpp. Stroda raksta

4. tabulā, 90. lpp., kopskaits ir nepareizi aprēķināts – 200 037, jo pareizi nav uzdots Vācijā un Austrijā esošo skaits. Šai tabulā tas ir 150 112, bet tam jābūt 160 112. Tā kopskaitam faktiski būtu jābūt 210 037, nevis 200 037.
- ¹⁶ Bēgt gribētāju Latvijā bijis ļoti daudz. Tā 18 000 personu vācu izceļošanas komisija kā nevāciešus jau bija noraidījusi pirmajās darbības nedēļās.
- ¹⁷ Par pēcizceļošanu sk.: Kārlis Kangeris. “Der Anteil der Fremdstämmigen an der Nachumsiedlung aus Estland und Lettland im Jahre 1941”. Referāts, nolasīts Baltijas vēstures komisijas konferencē Getingenē 1993. gada 6. jūnijā. Referāta kopsavilkums publicēts *Baltische Briefe*, Nr. 7/8, 1993. Par atgriešanās jautājumiem tuvāk sk.: Kārlis Kangeris (2000). Die Deutschbalten und die nationalsozialistische Okkupationspolitik im Baltikum: Fragen der Rückkehr und des Einsatzes der Deutschbalten in Lettland 1941–1944. In: Boris Meissner, Dietrich A. Loeber, Detlef Henning (Hrsg.). *Die deutsche Volksgruppe in Lettland während der Zwischenkriegszeit and aktuelle Fragen des deutsch-lettischen Verhältnisses*. Hamburg: Bibliotheca Baltica, 187.–206. lpp.; Kārlis Kangeris (2008). Die Rückkehr und der Einsatz von Deutschbalten im Generalbezirk Lettland 1941–1945. In: Michael Garleff (Hrsg.). *Deutschbalten, Weimarer Republik und Drittes Reich*. Köln; Weimar; Wien: Böhlau, 385.–428. lpp.
- ¹⁸ Vācu sastādītājā sarakstā par personām, kuras pēc 1941. gada 22. jūnija atgriezušās Igaunijā un Latvijā, tiek minēti 1470 vārdi. Tomēr šis saraksts nav pilnīgs. Sk.: Listen über Baltenflüchtlinge sowie Umsiedler aus dem Jahre 1939, welche die Genehmigung zum kriegsmäßigen Einsatz bzw. endgültigen Rückkehr in das Reichskommissariat Ostland erhalten haben. Vācijas Federālais arhīvs Berlīnē (Bundesarchiv-Berlin, turpmāk: BA-B), R 69/270, Bl. 001-085.
- ¹⁹ H. Himlera birokrātu jēdziens atpakaļsūtīšanai vācu valodā bija “Abschub”.
- ²⁰ Kārlis Kangeris (1990). “Nodeva reiham” – Latvijas ģenerālapgabala iedzīvotāji darbos Lielvācijā. *Latvijas Zinātņu Akadēmijas Vēstis*, Nr. 12, 34.–48. lpp., šeit 37. lpp.
- ²¹ Turpat, 39.–40. lpp.
- ²² Turpat, 43. lpp.
- ²³ Turpat, 43.–44. lpp.
- ²⁴ Turpat; Kārlis Kangeris (1998). Piezīmes pie jautājumu kompleksa “Latviešu leģions”. No: Andrievs Ezergailis (sast.). *Latviešu leģions: Varoņi, nacisti vai upuri?* Rīga: Latvijas vēstures institūta apgāds, 117.–118. lpp.
- ²⁵ Par evakuācijas plānošanu tuvāk sk.: Kangeris. Die baltischen Völker und die deutschen Pläne für die Räumung des Baltikums 1944; Kangeris. German plans for retreat from the Baltics: The Latvian case; Kangeris. “Latvijas iedzīvotāju skaita zaudējumi Otrā pasaules karā: Latvieši Vācijā un tās okupētājās teritorijās (1941.–1945. g.)”, npublicēts manuskripts, 2009.
- ²⁶ H. Lozes telegramma ģenerālkomisāriem un novadu komisāriem [vācu val.], 26.07.1944. BA-B, R 6/358.
- ²⁷ *Rīkojumu Vēstnesis*, 15.08.1944.
- ²⁸ *Tēvija*, 21.09.1944.

- ²⁹ *Tēvija*, 29.09.1944.
- ³⁰ *Tēvija*, 05.10.1944.
- ³¹ Reichskommissar für das Ostland an Ostministerium, Verschiffung von den Ostlandhäfen in das Reich, 01.09.1944. BA-B, R 6/377, Bl. 129.
- ³² Ostministerium an Reichsminister des Innern, 12.09.1944. BA-B, R 6/377, Bl. 138.
- ³³ Hans Jürgen Witthöft (1971). *Die deutsche Handelsflotte 1939–1945. Unter besonderer Berücksichtigung der Blockadebrecher*. Bd. 2. Göttingen: Muster-schmidt, 195. lpp.; *Kriegstagebuch der Seekriegsleitung 1939 bis 1945*. Teil A/Bd. 62/I (1996). Herford; Bonn: E. S. Mittler & Sohn, S. 72, Lage: Adm. Östliche Ostsee, 11.10.1944. Armijas grupas “Ziemeļi” vadība no Rīgas pa jūras un zemes ceļu šai laika posmā evakuēto latviešu skaitu uzdeva 30 000 personu. Helmuth Forwick (1963). *Der Rückzug der Heeresgruppe Nord nach Kurland. Abwehrkämpfe am Nordflügel der Ostfront 1944–1945*. Stuttgart: Deutsche Verlags-Anstalt (Beiträge zur Militär- und Kriegsgeschichte, Bd. 5), 163. lpp.
- ³⁴ Lagebericht Monat Oktober 1944, 10. lpp. Vācijas Federālais militārarchīvs (Bundesarchiv – Militärarchiv, turpmāk: BA-MA), RW 46/29.
- ³⁵ Osvalds Freivalds (1954). *Kurzemes cietoksnis*. I daļa. Kopenhāgena: Imanta, 80.–85. lpp.
- ³⁶ Zemes pašpārvaldes apspriede kopā ar dažādu iestāžu pārstāvjiem, 07.09.1944. Ģenerāldirektora Jāņa Mieža dokumentu kolekcija. K. Kangera privātkolekcija.
- ³⁷ Martin Matthiessen (1980). *Erinnerungen*. Meldorf: Evers-Verlag, 438. lpp.
- ³⁸ Osvalds Freivalds (1954). *Kurzemes cietoksnis*. II daļa. Kopenhāgena: Imanta, 29. lpp., latviešu bēgļu skaitu Kurzemē dots – 250 000 personu.
- ³⁹ Vierteljahresrückblick des Kommandeurs für die Zeit vom 15.10.–31.12.44. BA-MA, RW 46/29.
- ⁴⁰ KTB der Fachabteilung BB 3. bis 9. Dezember 1944. BA-MA, RW 46/29.
- ⁴¹ Lagebericht Monat Dezember 1944, 15. lpp. BA-MA, RW 46/29.
- ⁴² Fernschreiben Himmler an Höheren SS- und Polizeiführer Nordost, 25.09.1944. BA-B, NS 19/382, Bl. 27.
- ⁴³ R. Bangerska dienasgrāmata, ieraksti 5. un 6.10.1944. Hüvera institūta arhīvs, Latviešu Centrālās komitejas kolekcija, 1. kaste.
- ⁴⁴ M. Matisens savās atmiņās nepareizi min 4. oktobri. Matthiessen. *Erinnerungen*, 437. lpp.
- ⁴⁵ Freivalds. *Kurzemes cietoksnis*. II daļa, 29. lpp.
- ⁴⁶ Kā piemēru bēgšanai pa zemesceļu sk.: Mišķu māju saimnieka Oto Bitana piezīmes bēgļu gaitās no Mārupes līdz Svinemindei Vācijā (1976). No: Ernests Ozols. *Mārupes pagasts: Laiki un cilvēku likteņi*. Lincoln: Vaidava, 185.–237. lpp.
- ⁴⁷ Ka tikai mazam skaitam zemnieku ar saviem pajūgiem izdevies šķērsot Vācijas robežu, uz to netieši norāda mazais zemnieku skaits, kas pēc kara beigām nonāca Rietumu sabiedroto Vācijas okupācijas zonās – tikai nepilni 10% no bēgļu kopskaita, respektīvi, 12 500 personu. Sk., piemēram: Latviešu Centrālā kartotēka. *Tēvzeme*, 14.08.1946.

- ⁴⁸ Mirdzas Rinkuss atmiņas, kura 09.10.1944. pārcēlās ar prāmi uz Kuršu kāpām. Atmiņu autora personīgajā arhīvā.
- ⁴⁹ Kamēr nebūšu atradis jaunus pierādījumus par zemnieku nonākšanu pa zemesceļu Vācijā, turēšos pie šī pieņēmuma, ka pa zemesceļu Vācijā nonāca 10 000 personu.
- ⁵⁰ Cipari ņemti no dažādiem kara dienasgrāmatu dokumentiem. Wirtschaftsführer Heeresgruppe Nord kara dienasgrāmata. *BA-MA*, RW 46/29.
- ⁵¹ Šodien uzskatu, ka šis skaitlis ir par mazu. Tam vajadzētu būt vismaz 12 000. Sk.: Kārlis Kangeris, Uldis Neiburgs, Rudīte Viksne (2016). *Aiz šiem vārtiem vaid zeme. Salaspils noietne 1941–1944*. Rīga: Latvijas Avīze.
- ⁵² Jānis Riekstiņš (1994). Ar varu un viltu. Repatriantu atgriešanās Latvijā 1945.–1953. gadā. *Latvijas Arhīvi*, Nr. 1, 55.–59. lpp.; Strods. Latvijas pilsoņu repatriācija no Rietumiem 1945.–1953. gadā; Heinrihs Strods (2010). Sowjetische Repatriierungspolitik in Lettland. In: Peter Ruggenthaler, Walter M. Iber (Hrsg.). *Hitlers Sklaven – Stalins “Verräter”. Aspekte der Repression an Zwangsarbeitern und Kriegsgefangenen. Eine Zwischenbilanz*. Innsbruck; Wien; Bozen: Studienverlag, 135.–149. lpp.

EVACUATION/FLIGHT OF CIVILIANS FROM LATVIA IN 1944: A NEW EVALUATION ON A NEW DATABASE

Kārlis Kangeris

Dr. hist., researcher at the Institute of the History of Latvia, University of Latvia.

Scientific interests: period of German occupation in Latvia/Baltic, international diplomacy in the space of the Baltic Sea Basin in the 20th century, research into the activities of the KGB of the Latvian SSR.

Until now the number of Latvian residents who arrived in the German Reich from the territory of occupied Latvia during World War II had been evaluated at between 240,000 and 300,000 in scientific literature. The number of civilians (refugees and evacuees in 1944) had been given at between 175,000 and 250,000. The number of civilians evacuated by ship was thought to be 70,000 from Riga, 60,000 from Liepāja and 30,000 from Ventspils. Another 30,000 civilians were considered to have arrived in Germany via the land route. After evaluating files from the Military Archives, of the Federal Archives kept at Freiburg which until now had not been used in research, we came to the conclusion that the actual number is considerably smaller than in previously published research and literature. Only 102,500 civilians left Latvia during 1944 (34,000 persons were transported by ship from Riga, 40,000 from Liepāja and 8,500 from Ventspils. 20,000 persons arrived in Germany via the land route). Including other groups of

people that arrived in Germany from Latvia, by the beginning of 1945, 171,000 Latvians had arrived in Germany.

Key words: World War II, German occupation, evacuation of civilians, flight, Latvians in Germany.

Summary

The dominant view within historical research has so far been that between 240,000 and 300,000 people (citizens of the former Republic of Latvia) had left Latvia for the German Reich during World War II. The number of civilians (refugees and evacuees during the second half of 1944) among them was considered to be between 175,000 and 195,000. Civilians were transported to Germany mainly by ship – 70,000 from Riga, 60,000 from Liepāja and 30,000 from Ventspils. Approximately 30,000 came to Germany via the land route.

As to other groups (soldiers, workers and those confined in concentration camps) there is a broad consensus among researchers regarding the number of people belonging to these groups. Until June of 1944 18,500 people had come to Germany (mainly for work), during 1944 and 1945 around 40,000 Latvian soldiers were transported to Germany and around 10,000 people were confined in different concentration camps across Germany and occupied Poland, giving a total of 68,500 people belonging to these three groups.

For a longer period of time the author of this article has had doubts regarding the correctness of the number of civilian refugees. During recent years, after evaluating materials found in the Military Archives of the Federal Archives (Bundesarchiv-Militärarchiv), Freiburg (Files of Seekriegsleitung, Wirtschaftsstab Ost, Wirtschaftsführer Heeresgruppe Nord) it has been possible to get a clearer picture of the number of civilian refugees. The suspicion that the accepted number of civilian refugees had been much too high was confirmed. The new data are as follows: 34,000 people were transported by ship from Riga, 40,000 from Liepāja and 8,500 from Ventspils. 20,000 people arrived in Germany via the land route (we cannot be completely sure about the accuracy of this number). By the beginning of 1945, 102,500 civilian refugees had reached Germany.

Thus the total number of Latvians (citizens of the former Republic of Latvia) who reached Germany is 171,000, not 240,000 or more people as stated in previous research.